

Túlvilági kalandok. A magyarországi 19. századi spiritizmus története¹

Szigeti Jenő

Az ember nemcsak materiális, de spirituális lény is, ezért az ősi kultúrák része az ember túlvilági létével kapcsolatos hiedelmek története. A spiritizmus (a latin „spiritus” = „szellem, lélek” szóból): az okkultizmus egyik ága, vallási jellegű szinkretizmus, amely meglehetősen kiterjedt mozgalmat hozott létre; nem függetleníthető a népies babona szintjén ősidóktól élő ún. kísértet-hittől, mely szerint egyes elhunytak megjelenhetnek.

A primitív vallások kebelén gyakori szokás volt a holtak és egyéb „szellemek” megidézése. A sámánizmus legfontosabb mozzanata lényegében kapcsolatteremtés a szellemekkel. A spiritizmusban a médiumnak ugyanez a dolga. A különféle ókori pogány vallásokban is a szellemidézésnek csak a módszerei voltak különbözőek. A felvilágosodás századaiban az ősi hiedelmeket megpróbálták tudományosnak látszó ismeretekké fejleszteni.² A különféle ókori pogány vallásokban is a szellemidézésnek csupán a módszerei tűnnek eltérőnek. Így a spiritizmus olyan vallásos jellegű hitrendszer, amelynek követői a halottak lelkével való evilági kapcsolattartás, a lélek megjelenésének lehetőségét vallják. Előzményei kimutathatóak a természeti népek animizmusában és a későbbi korok szellemidéző, halottlátó praktikáiban egyaránt.

A napjainkban spiritizmusnak nevezett hitrendszer a 19. században terjedt el az Amerikai Egyesült Államokból. A fáma szerint 1848. március 31-én a kaliforniai Hydesville-ben bizonyos Kate Fox és nővére³ kopogtatásokat hall, később sikerült kapcsolatba lépnie a házukban lakó szellemmel, a modern spiritiszta körök erre az eseményre és a nyomában kibontakozó mozgalomra vezetik vissza történetüket. Csakhamar Anglián keresztül Európába is eljutott, elterjedésének további táptalajt adott a New Age mozgalom és az okkultizmus fellendülése. Feltételezések szerint 1855-re a 28 milliós amerikai népességből kb. egymillióan voltak meggyőződve arról, hogy a szellemekkel való kommunikáció lehetséges.

A spiritizmus elnevezés a francia Hippolyte Léon Denizard Rivailnek (1804–1869) köszönhető, aki egy galliai druida reinkarnációjának tartva magát, felvette az Allan Kardec nevet.⁴ Ő volt a mozgalom legaktívabb misszionáriusa; utazásokkal, előadásokkal és számos könyvvel egyengette annak útját, melynek során összeütközésbe került a keresztény egyházak püspökeivel és teológusaival. „Allan Kardec” erkölcsi tanait a keresztény-

¹ Elhangzott a *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris vizsgálata* c. konferencián, Szegeden, 2013. november 13-án.

² Jó összefoglalása: CLARK, JEROME L.: 1844. *Religious Movement*. Vol. I. Nashville, 1968. 326–386. p.

³ PODMORE, FRANK: *Modern Spiritualism. A History and a Criticism*. Vol. 1–2. London, 1902.

⁴ KARDEC, ALLAN: *A Szellemek könyve – spiritiszta filozófia. A spiritiszta tan elvei*. Brasília, 2006.

ségre alapozta, Jézus Krisztust és az evangéliumot emlegette, hozzátéve, hogy ami tévedés van benne, az emberi származású, csakúgy, mint az egyház tanításában. Megidézett szellemei szerint a tanítást, amelyet Mózes kezdett, Jézus folytatta, és a spiritizmus fogja befejezni, egy új, szellemibb korszakba vezetve az embert.

A magyarországi spiritizmus elsősorban a Kardec-féle irányt kezdte követni. A spiritizmus magyarországi megjelenésének első nyomai az 1850-es évek elejére tehetőek. 1850-ben egy Luis Berger nevű hannoveri német színész a pesti német színházban tartott spiritiszta jellegű bemutatót.⁵ Az asztaltáncoltatás gyorsan terjedt. Báró Augusz Antal (1807–1878) Pest megye kormányzója 1853-ban – az iskolába járó gyerekekre való tekintettel – megtiltotta az asztaltáncoltatás próbálgatását, mivel ezt a gyerekek idegeire káros hatású műveletnek tekintette.⁶ A tilalom nem sokat érhetett, mivel néhány hónappal később a hajdúhadházi református esperest aggasztotta „az úgynevezett asztalt mozgató kísérletének szerfelett divatba jötte”, ami a fiatalok és elsősorban a nők között terjedt. A szentmihályi lelkész az asztal mozgatásáról írt értekezését azzal küldte meg az esperesnek, hogy továbbítsa – bírálat végett – a debreceni professzoroknak.⁷ De Taktaszadán is megtiltja a presbitérium az „oskolamesternek”, hogy a tanulók asztaltáncoltatásában részt vegyen.⁸

⁵ *Magyar Hírlap*, 1850. október 2. 1214. sz.

⁶ FARKAS JÓZSEF: A pesti református egyház 101 éves története. Kecskemét, 1898. 196. p.

⁷ MOLNÁR AMBRUS: Százötven éves a Hajdúvidéki Egyházmegye. In: *Református Egyház*, 1973. 9. sz. 201. p.

⁸ Galuska Imre lelkipásztor szóbeli közlése, 1985. augusztus 28.

Az újságokban számos szenzációs hírt, kommentárt olvashatunk erről az új mániáról.⁹ A *Pesti Napló* 1854-ben arról is beszámolt, hogy a Lánchíd kőoroszlánja egy jegyszedő 12 éves kislányának érintésére megmozdult.¹⁰ A

⁹ Pl. Újdonságok. In: *Pesti Napló*, 1854. január 10.; A kopogtató szellemekről. In: *Pesti Napló*, 1857. április 25.

¹⁰ *Pesti Napló*, 1854. március 12.

kortársak az asztaltáncoltatást a „magnetikus fluidum” legszemléletesebb megtapasztalásának tekintették. A túlvilági jelenségek megtapasztalásának lehetősége valóságos mozgalmat indított el a korabeli értelmiség körében. A reménytelen politikai helyzetben már-már hazafias cselekedetnek számított az asztaltáncoltatás.¹¹ Az 1860-as évektől a magnetizmustól elvált az az irányzat, amit spiritizmusnak nevezünk. A spiritizmus képviselői a túlvilággal, a meghalt lényekkel való érintkezésben látták minden gyógyítás és jövendölés igazi forrását.

A Magyarországi Spiritiszta Egylet 1871-ben alakult, s működésének első korszaka Grünhut Adolf (1826–1906) nevéhez fűződik, aki diplomás orvos volt.¹² Már a szabadságharc idején, mint katonaoorvos, delejezéssel gyógyított. Később a homeopátia híve lett, majd spiritiszta. „Megtérésének”, megvilágosodásának történetét maga írta meg.¹³ Abaújszántón praktizált, ahol egy szomnambul lányt kellett volna kezelnie, de a leányzó gyógyította ki az orvost (a materializmusból). A misztikus együttműködés eredménye lett a mintegy 600 oldalas *Tanulmányok spiritizmus köréből* c. kötet. Ezután dr. Grünhut Miskolcra, majd Pestre költözött, nagy kutatás után rátalált a Vay családra. A családi összejövetelekből lett a Szellemi Búvárok Pesti Egylete, a családon belüli információáramlásból a *Világosság*, később *Égi Világosság* című spiritiszta folyóiratok.

Grünhut lett a Szellembúvárok Pesti Egylete alapítója.¹⁴ Újságjuk a német nyelvű *Reflexionen über die Geisterwelt*, valamint a *Reformierende Blätter*. Ezt követte 1899-től az *Égi Világosság*, melyben Grünhut „bizonyos népszerűsége tette szert, miután a tárgykörét könnyed és élvezhető formában tudta közölni”. Híres tárcacikkei *Csevegés a kandalló mellett* címen 1899 és 1906 között 164 folytatásban jelentek meg. Bennük azt is leírja, hogy zsidóból hogyan lett Krisztus-hívó kereszténnyé. A Szellembúvárok Pesti Egyesületének utódja, a Szellembúvárok Egyesülete az 1900-as évek végén rendezvényeivel jelentős szerepet játszott az új szinkretizmus, a New Age-mozgalom tanainak terjesztésében. Grünhut volt a szervező, de az első nyomok a Vay családban keresendők.

A spiritizmus a grófok, bárók és a kiegyezés utáni kapitalizálódó Magyarországon egyre jobban elszegényedő dzsentrik valláspótléka lett. Európa-szerte ez lett a lecsúszó arisztokrácia, elnyomott racionalista neveltetésű, de abból „megtérő” értelmiség egyfajta „pszeudo vallása”.

Néhány arcélt villantsunk fel ezekből. A Nemzetközi Teozófiai Társulat 1875-ös megalakulása után szinte már az első években találunk magyar tagokat a társulatban. Vay Ödön báró 1880-ban a Teozófiai Társulat Főta-

¹¹ KÖLNEI LÍVIA: Alternatív gyógymódok – neves emberek. Orvosi irányzatok képviselői a XIX. századi Magyarországon. In: *Leges Artes Medicinae*, 2006. 10. sz. 900–902. p.

¹² Magyar zsidó lexikon. Szerk.: Ujvári Péter. Bp., 1929. 325 p. (Seltmann Rezső szócikke.)

¹³ GRÜNHUT ADOLF: *Tanulmányok a spiritizmus köréből*. Magnetizmus, szomnambulizmus, mediumizmus. I. köt. Bp., 1932. (2. kiad.) A kötet a „Szellembúvárok Pesti Egylete” kiadványa.

¹⁴ „Szellem Búvárok Pesti Egylete alapszabályai” Statuten des Vereins „Geistiger Forscher”. Bp., 1873.

nácsának tagja. Felesége, Vay Adelma (1840–1925),¹⁵ világhírű médium volt, aki 1865 óta foglalkozott francia szerzők, különösen Allan Kardec munkái nyomán a spiritizmussal. Az első években barátnői és munkatársai – Isabelle Cooper-Oakley (1854–1914),¹⁶ Helena Petrovna Blavatsky (1831–1891)¹⁷ és Annie Besant (1847–1933)¹⁸ – gyakran jöttek Magyarországra, és a Társulat működését könyvekkel és egyéb módon segítették. Adelma a misztikus képességeket anyjától, Teleki grófnőtől örökölte, aki később Solm hercegnő lett. Helena Petrovna Blavatsky unokatestvérének is mondják, bár ez a rokoni kapcsolat nem valószínű. Mindenesetre nem az osztrák grófnők szokványos életét élte. Transzállapotban írt, beszélt és rajzolt, jövőbe látott, észlelte mindazt, ami távoli helyeken történik. Magáról azt állította, hogy korábban egyszer már élt, Kölnben 1394-ben jósnő volt, de boszorkánynak tartották, és ezért kivégezték. Adelma azonban gyógyított is, nem konvencionális módon. Abból indult ki, hogy a beteg nem a módszeren gondolkozik, egyszerűen csak örül annak, ha ismét egészséges. Egy kétéves kislány súlyosan megbetegedett, az orvosok még a görcsös fájdalmat sem tudták enyhíteni. A gyerek anyja hallott Adelma spiritiszta tevékenységéről, és mélyen el is ítélte, mint sarlatánságot, végül mégis tőle kért segítséget. Adelma megállapította, hogy egy Raimund nevű szellem zaklatja a kislányt. Könyörgéssel és fenyegetéssel rávette, hogy engedje el az áldozatát. Az alku sikerült és a gyerek meggyógyult. Egy jámbor földművest, aki sosem hallott olyan úri huncutságról, mint a spiritizmus és a reinkarnáció, megszállta egy Marie nevű szellem, aki azt állította, hogy az előző életében a felesége volt. Sajnos Marie látogatásai minden alkalommal epilepsziás rohammal jártak. Mivel Marie kitartott amellett, hogy nem tud elszakadni a hajdani férjétől, Adelma azt ajánlotta neki, szülessen meg ismét, mint a lánya. Nem állította, hogy a gyógymódot széles körben lehet alkalmazni, de a kislány megszületett, a betegség elmúlt.

Adelma körül mindig izgalmas dolgok történtek. Egyszer egy rokonának a szelleme jelentkezett, aki csak nyolc hónappal azelőtt költözött át a másvilágra. Elmondta, hogy választási lehetőséget kapott, vagy „szellem” marad, és így próbál meg továbbfejlődni, vagy ismét megszületik a földön. Tanácsot kért, s Adelma azt ajánlotta, térjen vissza a földre. A rokonnak tetszett a javaslat, és megjegyezte: „A fiaim még mindig misét mondatnak a lelki üdvömért, amikor én már a pólyában rugdalózom.” Hozzátette, hogy ismer egy házaspárt, akik már tíz éve szeretnének gyereket, és őket választja. Hogy, hogy nem, a meddőnek ítélt asszony egy éven belül egészséges fiút szült. Annyi biztos, hogy Adelmát mindig nagy társaság vette körül:

¹⁵ Nemzeti Zsebkönyv. Főrangú Családok. Bp., 1888. 437. p.; Aus meinem Leben. Berlin, 1900.

¹⁶ 1909-től Budapesten élt és itt is halt meg 1914. március 3-án. Nekrológia: Mrs. Isabel Cooper Oakley. In: *Teozófia*, 1914. Online: Magyar Teozófiai Társaság: <http://www.teozofia.hu> – 2014. augusztus.

¹⁷ GUENON, RENE: *Theosophy. History of a pseudo-religion*. New York, 2003. 8. p.; FULLER, JEAN OVERTONE: *Blavatsky and her teachers*. London, 1995.

¹⁸ Annie Besant. In: *Terebess Ázsia Lexikon*: <http://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon> – 2014. augusztus. Annie Besant. *Great Women of Modern India*. 1. Eds.: Grover, Verinder – Arora, Ranjana. New Delhi, 1993.; Kumar, Raj Rameshwari Devi – Pruthi, Romila: *Annie Besant: Founder of Home Rule Movement*. Delhi, 2003.

szellemek, lelkek, kísértetek, perispiritik, kinek hogy tetszik. 1860 táján őt is erős fejförccsök kínozták, egy bizonyos Gárdos nevű orvos a „delejes írást” ajánlotta gyógymódnak. Ezt ma automatikus írásnak nevezzük. Magunk elé teszünk egy papírlapot, megfogjuk a ceruzát, nem gondolunk semmire (ez nagyon fontos), csak várjuk, hogy a szellem vezesse a kezünket. Adelma kezét el sem akarta engedni a szellem. Tapasztalt idősebb hölgyek szerint Adelma fejfájásai akkor múltak el, amikor férjhez ment.

Természetesen Ödön báró is nagy spiritiszta volt. Írt és szeánszozott, de Adelmával, illetve a szellemeivel nem tudta felvenni a versenyt. Kettejük közül határozottan Adelma volt a „szellemesebb”. Mindjárt az első könyve, a *Szellem, erő, anyag*¹⁹ nagyon híres lett. 1869-ben írta, mindössze 30 nap alatt. Rögtön a spiritiszták Bibliája lett. De miért is? A könyv címe a teremtés három alapelemére vonatkozik. Az anyag, ha jól értem, a passzív, tudatalan lélek, a szellem a tudatos lélek, az erő a szellem működése. Ezek mind az ősforrásból származnak, aki nem Isten, mert Isten vagy teremtő nagyon sok van, és mindegyik teremt magának egy világot, hogy abban uralkodjon. Itt Ágoston szellem átmegy gnosztikusba, és kifejti, nekünk is az a rendeltetésünk, hogy istenek legyünk. Biztosan akadnak, akiket vonz ez a lehetőség. Hét szféra van, és mindenki abban él, amelyikbe tartozik. Itt azonban lenne egy ellenvetésem, mert pillanatnyilag senkit sem ismerek, aki jól érezné magát a szférájában. De mindegy. A szférák úgy veszik körül egymást, mint a gyümölcsöt a héja, és a fejlődés azt jelenti, befelé haladunk, mint a gyümölcslevegő lárvája a maghoz. A *Szellem, erő, anyagot* még nagyon sok könyv követte.²⁰

1871-ben Adelma egy kis spiritiszta kört hozott létre, amelynek tagjai főként a Vay családból érkeztek. Természetesen meg voltak győződve arról, hogy kizárólag égi szellemekkel állnak kapcsolatban. Adelma mindig nagy katolikusnak vallotta magát. Nagy csapásként élte meg, amikor szeretett egyháza kiátkozta, és indexre tette a műveit. Bánatában református lett, mert nem tudta elviselni, hogy ne tartozzon sehová. „Tündéranatóka” szenvedett azért, mert ő most református; de mit lehetett tenni, így akarták a szellemek. Ödön báró nem ismerte a lelki válságot. Egyszerre volt keresztény, spiritiszta és teozófus. Lehet, hogy „Tündéranatóka” észre sem vette a különbséget.

De a többi híres spiritisztáról sem feledkezhetünk el. Szapáry Ferenc gróf (1804–1875) az elsők között volt Magyarországon, akik felfigyeltek a Mesmer-féle alternatív gyógymódra. Ami azt illeti, nem lehetett nehéz, mármint felfigyelni. Mesmer hallatlan publicitással, és éppen Bécsben, az osztrák-magyar monarchia fővárosában, remek botrányokkal hívta fel magára a figyelmet. A vizes dézsák között lila bársony leplekben imbolygó,

¹⁹ Geist, Kraft, Stoff. Wien, 1870. Magyar kiadása: *Szellem, erő, anyag*. Ford.: Tóvölgyi Títusz. Bp., 1900.

²⁰ VAY ÖDÖNNÉ: *Tanulmányok a szellemvilágból. Hajdúböszörmény, 1905.* (Vay Ödön „szellemrajzaival”.); ADELMA ELIZ: *Hephata imák.* Németből. Bp., 1915. (2. kiad.); *Tündéranatóka meséi a napsugarakról.* Németből ford. Czike Imre. Bp., 1901.; *Tündéranatóka elbeszélései.* Németből ford. Czike Imre. Bp., 1901. De ismertek voltak a *Képek a túlvilágról, Elmélkedések könyve, Szférák a föld és a nap között, Látományok egy pohár vízben* c. brosrák, a *Szellemnyilatkozatok* c. spiritiszta imakönyv stb.

minden idősebb, de gazdag nőt magába bolondító mestert nem lehetett nem észrevenni. Grófunkat a „mágnesezés” vagy „delejezés” tudományos alapjai és lehetőségei érdekelték. Órákat vett Lenhossék Mihálytól, a pesti egyetem orvosprofesszorától, akit szintén fellelkesítettek Mesmer sikerei. A beteget általában nem érdekli, hogy az ajánlott gyógymódot elismeri-e a hivatalos orvostudomány, a legtöbben csak makacsul meg akarnak gyógyulni. És kétségtelen, hogy Mesmer sok gazdag hölgyet kigyógyított a pénzéből, de mivel ezek a dámapok a mi fogalmaink szerint egytől-egyig unatkozó, hisztériás alkatok voltak, a gyógyuláshoz sokszor annyi is elég volt, hogy elhitette velük: kutya bajuk. 1850-ben tért haza a mágnesező gróf, visszavonult az abonyi birtokára, és tovább kísérletezett a rejtelmes erővel. Körülbelül ekkor érte el Magyarországot a spiritizmus divatja. (De szeánszotak a bécsi Burgban is, utoljára János főherceg és Rudolf trónörökös jelenlétében 1884-ben.) Grófunk különösen Arany János lányának, Juliskának az asztaltáncoltató próbálkozásait kísérte figyelemmel. Petőfi többször is jelentkezett a szellemek között, ami kétségtelen bizonyíték arra, hogy nem élhetett ugyanakkor Szibériában. Arany Jánost is nagyon érdekelték a kísérletek. Egy másik gróf, Majláth János (1786–1855), jeles történetíró, Erzsébet királyné történelemtanára, aki 1852-ban könyvet jelentetett meg az eleven testek mágneses jelenségeiről, baráti köréhez tartozott.²¹ Szapáry, a mágnesező gróf is 1852-ben adta ki az újabb könyvét, ismét németül, de ezúttal Párizsban: *Asztaltáncoltatás, szomnambulmagnetikus álomértelmezés*. A szeánszok sok mindent átrendeztek Szapáry rendszerében, a magnetizőr kezeiből kiáradó gyógyító erő átadta a helyét az orvostudományban jártas szellemeknek. Szemléletei, a kritikusai szerint, teljesen kritikátlanok, de ne legyünk nagyon igazságtalanok: a spiritizmus fiatal mozgalom volt, a szellemek csak 1848-tól riogatták és boldogították a közönséget. 1853-ban jelent meg Szapáry újabb könyve: *Magnetizmus és magnetoterápia*, amit még több sikk követett. 1854-től már egyértelműen a táncoló asztal állt az előtérben, szeszélyes mozgására Szapáry megalkotta a „gyro-magnetizmus” szót, ami azonban nem terjedt el, bár az asztal a legkritikább esetben „táncol”, inkább csak fölemelkedik egy kicsit, néha a rajta ülő kutatóval együtt, aztán visszazökken a helyére. 1860-ban meghalt a gróf felesége, Almásy Rozália, emlékére Albertirsán építettek egy kápolnát Ybl Miklós tervei szerint. Szapáry visszavonult a nyilvános szerepléstől, és élete utolsó éveit a szellemekkel való meghitt társalgással töltötte.

Íróinkat is elérte a spiritizmus kordivata. A magnetizmussal már Kölcsey is foglalkozott.²² Jókai lakásán a Bach-korszak idején Batthyány Lajos szellemét idézték meg és kérdezték a jövőről. Az 1861-es országgyűlés előtt sokan médiumok által akarták kifürkészni a bécsi udvar szándékát. Jókaiéknál az 1850-es évek első felében különféle betegségek jelentkeztek, akkor, amikor gyakran űzött szórakozás volt az asztaltáncoltatás. Jókai így írt erről:

²¹ Der animalische Magnetismus als Heilkraft. Regensburg, 1851.

²² JÁSZBERÉNYI JÓZSEF: Kontextusok Kölcsey Ferenc magnetista tematikájú műveihez. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2001. 3–4. sz. 373–396. p.; GYAPAI LÁSZLÓ: Mikor keletkezett a „Nemzeti hagyományok”? In: Margonauták, Írások Margócsy István 60. születésnapjára. Szerk.: Ambrus Judit et. al. Bp., 2009. 81–87. p.

„Dr. Kovács Sebestyén Endre volt a házi orvosom; régi jó barátom és rokonom. Mikor megtudta, hogy én családotul az asztaltáncoltatással foglalkozom, tudós emberhez illő haragba jött és lehordott mindannyiunkat keményen. »Hisz ez a bajotoknak kútfeje.« Aztán megmagyarázta komolyan és szakértően, hogy az emberi magnetizmus valóban létező erő, s azzal különösen adományozva vannak mindazok, akiknek hivatásuk az idegekkel dolgozni: költők, színészek, festők; de ezzel a magnetizmussal visszaélni, azt másra elpazarolni, mint hivatásunk teljesítésére, éppen olyan természetellen, mint az éltető ösztönök perverz irányzata.”²³

Nem tarthatnók meglepőnek, ha Jókai utolsó életszakaszán hódolt volna a spiritizmusnak. Többször is leírta korábban, hogy hisz a jóslatokban, rossz előjelekben, telepátiában. A grafológus szakember a Mester akkori betűvetésében is fölismeri vélte az okkult jelenségek okozta lelki izgalmat.²⁴ Ennek az analízisnek ellentmondani látszik az *Astral szellemek* című tárca (1897), amelyben az író elismerte, hogy a szabadságharc után gyakran „táncoltatta az asztalt”, míg orvosa – rohamos egészségromlását látva – el nem tanácsolta tőle. Ez a tilalom annál jogosabb, mert a szellemidézés szögesen ellenkezik a túlvilági életről hirdetett keresztény felfogással – zárja a cikket.

Arany János is az 1850-es évek elején tartott szeánszokat otthonában. Egressy Gábor, a nagy színész állítólag Petőfi szellemével került kapcsolatba egy kopogó asztalláb segítségével, s a költő részletesen elmondta volna halálának történetét. Erről Egressy egyik levelében lelkendezve beszámolt Arany Jánosnak is. Most az ő válaszából idézünk, s úgy gondoljuk, véleménye ma is helytálló bírálata a spiritizmus egyik jelenségcsoportjának. Arany nemcsak nagy költő, hanem kitűnő megfigyelő és lélekbúvár is. Így szól az Egressyhez küldött válasza:

„Kedves barátom! A szellemekkel való correspondentiát illetően én a kételkedők közé tartozom. Azt gondolom, az egész asztalírási folyamat a működő agyában képződik, öntudatlanul. Képek és eszmék állnak elé, s egészítettnek ki, mint az álomban. Amit legkevésbé hiszek, az a testtől megvált szellem működési képessége: mert hogyan volna a szellem képes olyan tökéletlen műszer által, minő egy asztal vagy bútordarab, nyilatkozni, ha a testnek rendetlen állapota, például a vérnek agyra tolulása, megtompíthatja munkásságát?”²⁵

De négy levele és egy kisebb dolgozata, valamint a később, 1877-ben írt *A kép-mutogató* című verse tanúskodik arról, hogy az asztaltáncoltatás nem volt idegen tőle sem. A verset Arany „énekes históriának” mondja, egy szokványos szomorú történet ez, amit a „debreceni sokadalom” számára mesél el. Egy gróf kisasszony szerelmes lesz az írődeákba, akít kidob házá-

²³ JÓKAI MÓR: *Astral-szellemek*. In: Jókai Mór hátrahagyott művei. 2. köt. Túl a láthatáron. Bp., 1912. 69. p.

²⁴ RÁKOSNÉ ÁCS KLÁRA: *Vallanak a betűk*. Bp., 1985. XXIV. fej.

²⁵ ÁKOS KÁROLY: *A miszticizmus lélektana*. Bp., 1955.

ból a gróf, de a lány is vele megy, ezért a zord apa megtagadja őt. A szerelmes pár egy faluvégi kunyhóban nyomorog. Egy zord, őszi este koldusruhában visszatér a lány, de az apa elzavarja, széttépeti a kutyákkal. Ezután egy játékos spiritiszta szeánsz leírása következik, amin megjelenik lánya szelleme:

„Múlik a tél, esztendő is,
Múlat a gróf, feled ő is;
Nappal verseny és vadászat,
Este keres vidám házat,
Hol van élénk társaság;
S időt ölni felkerül ott
Mindenféle furcsaság.

»Asztal-írás ötvenhatban
Vala itt-ott még divatban;
Kisded asztal egyik lába
Író-eszközt rejt magába:
A körül sereglenek,
Azzal írnak másvilági
Láthatatlan szellemek«

Szép ajak mond: »Gróf úr nem mer
Szóba állni a szellemmel.«
Gróf mosolygva asztalhoz nyúl,
Csak érinti: asztal indul,
Szalad ujja közt az ön,
S a papírra ez van írva:
Ismert kézzel: »Én, Verón.«

Arcát éri hűs fuvallat,
Hátranéz s egy »ah!« szót hallat:
Áll mögötte volt leánya,
Már nem élő, csak az árnya,
Sápadt, rongyos, – ím, minő!
Karján, alva-é vagy halva?
Egy idéetlen csecsemő.

»Nem emelek súlyos vádat,
Csak elhoztam unokádat;
Teste nyugszik az enyémmel,
Vad erdőben temeték el, –
Nézd ha élne, szép fiú;
Lelke szunnyad, nem költ még fel,
Nem volt arra ért korú.«

Mint kit rémes álma zaklat,
Gróf néhány szót félbeszaggat;
Kik ezt látják ott körösleg,
Vélik olyan különösnek,

Szóbeszédnek tere tág;
A gróf elment; – nem is látja
Többé semmi társaság.

Megy, s bezárja benső zárját
Hívja gyakran holt leányát;
Kulcslyukon kik hallgatóznak,
Csak felét hallják a szónak:
Amit a gróf maga mond;
Szájáról szájra suttogás kél:
»Csitt... való: a gróf bolond.«

Nem, nem az még: szól, tesz, rendel
Most is mindent értelemmel;
De, ha asztalával írat,
Hogy sebére leljen írat
És ha lánya megjelen:
Kérdi, kéri, térden állva:
Engesztelni mit tegyen?

»Nem mondom, hogy 'megbocsátok'
Mert nem tőlem függ ez átok;
Míg szivemben élet égett,
Sem táplált az gyűlölséget,
Megtöré csak fájdalom;
Kérjed Istent; bűnbocsátni
Nála több az irgalom.«

»Monddsa hát, hol nyugszik tested?
Gróf atyád már rég kerestet;
Felrakattam új kápolnád,
Aranyozzák büszke tornyát:
Ott nyugodjál, gazdagon.«
»Oh – hová kopóid úztek –
Jobb nekem már a vadon!«

Még egy kép jön, az utolsó:
Márványkőből nagy koporsó;
(Benn egész sort rejt e kripta.)
Címerét most megfordítva
Vésték rá a kőlapon:
Ez a sírbolt nem lesz nyitva
Csak az ítéletnapon.” (1877. november 25.)

Madách Imre sipritiszta kapcsolatairól is olvashatunk életrajzaiban.
Fia, Madách Aladár²⁶ (1848–1908) magyar költő, író, műkritikus, spiritisz-

²⁶ RUTTKAY TERÉZIA MÁRIA: Madách Aladár. (1848-1908) Mindszent, 1938.; TARJÁNYI ESZTER: Madách Aladár és a magyarországi spiritizmus. In: *Palócföld*, 1992. 5. sz. 423–432. p.

ta, megyei törvényhatósági bizottsági tag. Szüleinek elválása után ötéves korától neveltetésére nagyanyja, özv. id. Madách Imréné (Majthényi Anna) gyakorolt befolyást. A piaristák pesti gimnáziumába ment – miután atyja 1864-ben meghalt –, ahol az érettségi vizsga letételéig tanult. A jogot a pozsonyi akadémián, majd az egri líceumban hallgatta, és 1869-ben bírói vizsgát tett. 1870–71-ben egy évig volt külföldön és beutazta Olaszországot, Franciaországot és Angliát. Londonban a Spiritualist Alliance tagja lett. Azután visszavonult atyjának alsósztrigovai birtokára, ahol gazdálkodott, mint nógrádi különc. Mindig lóháton járt Sztregováról Pestre. Kastélyában asztalt táncoltatott, és apja könyveit elcserélgette ritka, okkult könyvekre.²⁷ Verskötetei és spiritiszta jellegű munkái jelentek meg. Legjelentősebb közülük *A gyakorlati spiritizmus védelme* (1884), mely Alfred Russel Wallace könyvének fordítása és kiegészítése,²⁸ valamint *A szellembúvárlat irányeszméi* (1899).²⁹

Az 1890-es évek elején (1891-től) Gárdonyi Géza is részt vett 30-40 szeánszon, de nem lett híve a spiritizmusnak. Egyik írásában³⁰ három kérdést tett fel, melyek megválaszolására Tóvölgyi Tituszt, a legjelesebb spiritiszta ideológust kérte fel, de nem kapott kielégítő feleletet.

Gabányi Árpád (1855–1915),³¹ a jeles színész is írt nagyhatású spiritiszta könyveket, amelyek az eszme népszerűsítéséhez nagyban hozzájárultak. Ilyen például *A spiritizmus* című monológja, mely 1895 és 1900 között több kiadásban is megjelent.³² Maga is, mint író médium, könyvet írt.³³ Gabányi budapesti lakása az egyik gyülekezési központja volt a magyar spiritisztáknak, amit Tóvölgyi Titusz a spiritizmus „nemzeti pantheonjának” mondott. Kapcsolatban állt Hock Jánossal, a jeles római katolikus publicista plébánossal is. Gabányiék két feladatot tűztek maguk elé: „Meggyőzni a világot kézzelfoghatólag a szellemvilág létezéséről”, valamint „a vallásosság és erkölcsösség erősítése”.³⁴ A századfordulóra a spiritiszta körök behálózta az országot. Szervezésükről gyakorlati útmutató jelent meg.³⁵

-
- ²⁷ RUFFY PÉTER: Madách, szülőföldközelből. In: *Magyar Nemzet*, 1973. január 21. 11. p.
- ²⁸ A címlapja szerint: „Fordította, és előszóval, függelékkel a gondolatolvasásról, Bastian úgynevezett leleplezéséről, a Kardec-isták szövetkezéseiről s a gyakorlati kísérletezés szabályairól”. Új kiadása: Madách Aladár művei. 2. Próza. Bp., 2005. 7–254. p.
- ²⁹ TARJÁNYI ESZTER: A szellem örvényében. A magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai. Bp., 2002. 6. fej.
- ³⁰ GÁRDONYI GÉZA: Földre néző szem. Égre néző lélek. Intelmek fiaimhoz. (1897) In: Heves Megyei Elektronikus Könyvtár: <http://www.brody.iif.hu> – 2014. augusztus.
- ³¹ KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Gabányi Árpád. In: *Nyugat*, 1915. 1239. p.; ALFA [ALEXANDER BERNÁT]: Gabányi. In: *Budapesti Hírlap*, 1912. 89. sz.; IVÁNFÍ JENŐ: Gabányi Árpád. In: *Vasárnapi Újság*, 1912. 14. sz.; -D.: A klasszikus öreg. In: *A Hét*. 1912. 13. sz.; BÁRSONY ISTVÁN: Gabányi Árpád. In: *Ország-Világ*, 1890. 42. sz.
- ³² GABÁNYI ÁRPÁD: *A spiritizmus*. Bp., 1895. (Monológ könyvtár, 32.)
- ³³ Élet és halál. Médium után írta: Egy prédikátor szelleme. Kiad.: GABÁNYI ÁRPÁD. Abony, 1904.
- ³⁴ *Evangelista*, 1897. november 1. 47–48. p.
- ³⁵ ARNOLD, JOHANN WILHELM: Hogyan kell a spiritizmussal foglalkozó köröket megalakítani? Ford: H. L. Átdolg. és sajtó alá rend.: Siraki Ferenc. Bp., 1899.

Volt, aki praktikus célra akarta használni a szellemekkel való társalgást. Egy Hegyfalvi Kabos nevű meteorológus például 1898–1899-ben azzal kísérletezett, hogy egy médium segítségével jelezze előre az időt, a korabeli beszámolók szerint sikeresen. Az első generációhoz tartozott Prochászka Antal, aki a Szellemi Búvárok Pesti Egyesületének vezető médiuma volt. Márk és Lukács evangéliumának zárszavát írta meg nem sokkal halála előtt, talán 1878-ban, hét szakaszban.³⁶ A spiritiszta folyóiratokba írók közül Bánffy János, Dessewffy Arisztid, Fekete János, Nérei Ödön és Wéber Ignác nevét említhetjük.

Az egyházakat sem hagyta érintetlenül a spiritiszta hullám. Nyáry Rezső esztergomi kanonok 1877-ben az *Új Magyar Sion* című katolikus folyóiratban *Adatok a spiritizmushoz* címen írt három folytatásban tanulmányt.³⁷ Schneider Vilmos 1889-es kötetét a „Budapesti Növendékpapság” adta ki.³⁸ A legjelesebb pap, aki a spiritizmussal behatóan megismerkedett, Hock János (1859–1936) volt,³⁹ akinek kalandokkal teli politikai és újságírói életében a spiritizmussal való ismerkedés is belefért. Híres könyvnek számított „Erzsi nővér” (Rónay Ernőné) könyve, amit állítólag a túlvilágról diktált Hock János a jeles médiumnak.⁴⁰ A századforduló protestáns sajtójában is sok hírt, cikket, érdekes anyagot találunk a spiritizmusról.⁴¹ A kolozsvári *Kis Tükör* cikkírója szerint az asztaltáncoltatás tréfájával indult és „már valóban lelki kolerává kezd lenni”. Ezért az egyház hivatalosait harcra szólítja fel ez ellen a tévhit ellen.⁴²

Mikos János⁴³ báró a Vas megyei Mikosszéplak neobarokk kastélyának „dzsenti-allűrökkel” terhelt ura, kit tulajdon apja is kitagadott pazarlásai miatt, „Országos Spiritiszta Szövetség” néven 1898. február 21-én a Nemzeti Szállóban egy másik szellemidéző egyesületet alapított, ami inkább csak papíron létezett, mint valóságban. Természetesen az újságok híradása szerint két alelnököt is választottak Bánó Zoltán császári-királyi kamarás személyében, valamint Nérei Ödön spiritiszta író is alelnök lett, a titkári teendőket Repich Ferencre bízta. A szövetség proklamációjában

³⁶ Szellemi szózat az emberiség hét gyülekezetéhez. Bp., 1921. (A Szellemi Búvárok Budapesti Egyesülete kiadása.)

³⁷ VÁRNAI [NYÁRY REZSŐ]: Adatok a spiritizmushoz. In: *Új Magyar Sion*, 1877. 641., 747., 924. p.

³⁸ SCHNEIDER VILMOS: A szellemekben való újabb hit. Bp., 1889.

³⁹ FODOR JÓZSEF: Hock János. In: *Világ*, 1946. 413. p.; NÁD N. KÁROLY ISTVÁN: Hock. Bp., 1936.; Magyar Életrajzi Lexikon. I. köt. Szerk.: Kenyeres Ágnes. Bp., 1967. 726–727. p. Témánkhoz *A modern miszticizmus* (Bp., 1938) című posztumusz könyve ad anyagot.

⁴⁰ ERZSI MÉDIUM [RÓNAY ERNŐNÉ]: Isten végtelen jóság! Krisztus az út. (Hock) János testvér tanítása az örökkévalóságból ... útján. Bp., 1939.; Uő: Magyarok királynéja. (Hock) János testvér karácsonyi beszéde az örökkévalóságból ... útján. Bp., 1941.

⁴¹ PL.: TIRTSCH GYÖRGY: Vallás és spiritizmus. In: *Evangélikus Egyházi Szemle*, 1899. február. 23–25. p.

⁴² A spiritizmusról. In.: *Kis Tükör*, 1899. május 13. 149. p.

⁴³ Színdarabot is írt *Sobri Jóska Amerikában* címen, amit a szombathelyi műkedvelők be is mutattak. A család jelese Mikos Olga, akit 1871-ben hg. Yuturbide Salvator, a mexikói császár örökbefogadott fia, a mexikói trónörökös feleségül vett. Az esküvőre a mikosszéplaki kastély kápolnájában került sor.

„Magyarország úri osztálya” számára „konstatálták, hogy amely államokban a spiritizmus terjedőben van, ott a szocializmus nem verhetett gyökeret”.⁴⁴ Egy későbbi nyilatkozatuk szerint „aki spiritiszta, az nem éhes, nem elégedetlen és nem lázong. Az, hogy a szellemekkel társalog, teljesen kibékíti mindennel és elégedett lesz. Ha tehát a magyar boldog akar lenni, legyen spiritiszta, és – ami igen természetes – fizessen elő a spiritiszta újságokra is”.⁴⁵ Ennek az egyesületnek volt a lapja a *Rejtelmes világ*, ami 1897-ben indult és 1899-ben nagyobb terjedelmű lappá nőtte ki magát.

A társadalomjavító elméletet igazolni látszott, hogy Tóvölgyi Titusz (1838–1918),⁴⁶ aki a Párizsi kommünt vezércikkben köszöntötte, és *Az új világ*⁴⁷ címen utópista regényt írt a szocializmus és a kommunizmus társadalmáról, az ezért kapott börtönbüntetése letöltése után, 1877-től visszavonultan gazdálkodott, s ő lett a századforduló spiritizmusának legjelesebb ideológusa.⁴⁸ De az ő munkássága már egy más történet, bár fontos feladat.

Mit mondjunk hát? Sámánok voltak, vannak, s ha egy társadalmi osztály haldokolni kezd, a szellemi hullafoltok megjelennek rajta. A spiritizmus egyike a felvilágosodás kora óta kialakuló hamis vallásoknak. Vizsgálata néprajzilag, vallástörténetileg is fontos feladat. Csak jelezni szeretném, hogy a trianoni sokk után megjelent a spiritizmus népiesebb formája, s az ezotéria divatja máig élteti a túlvilági kalandokat.

⁴⁴ Országos Spiritiszta Szövetség. In: *Pesti Hírlap*, 1898. február 24.

⁴⁵ A szocializmus országa. In: *Pesti Hírlap*, 1898. február 27. Az ötlet nem új. Tudjuk, hogy Allan Kardec befolyására III. Napóleon „azt remélte [...] hogy csillapulni fog a munkások szenvedélyes vágyakozása az élvezetekre, ha elhiszik, hogy haláluk után még vissza fognak térni erre a világra és pedig szerencsésebb körülmények közé”. WOLKENBERG ALAJOS: Az okkultizmus és spiritizmus múltja és jelene. Bp., 1923. (továbbiakban: WOLKENBERG, 1926.) 65. p.; *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1898. 160. p. Utóbbi idézi a felhívást és kiemeli, hogy a spiritizmus „a legnagyobb ellensége a szocializmusnak”.

⁴⁶ GALAMBOS GRÚBER FERENC: Tóvölgyi Titusz élete és munkássága. In: *Literatura*, 1938. 4. sz.; JENŐFY N. IMRE: Tóvölgyi Titusz. In: *Könyvtáros*, 1959.

⁴⁷ TÓVÖLGYI TITUSZ: Az Új világ. Regény a szocializmus és a kommunizmus társadalmáról. Bp., 1888.; GERÉB LÁSZLÓ. A munkásügy irodalmunkban, 1832–1901. Bp., 1961. (Irodalomtörténeti Füzetek, 34.)

⁴⁸ TÓVÖLGYI TITUSZ: A lélek, mint egyén. Bp., 1897.; Uő: Van-e másvilág? Bp., 1897.; Uő: Egy új reformáció küszöbén, vagyis a XX. század, mint a római katolikus világ-egyház életének utolsó évszázada. A közérkölciség a spiritizmus morálja szempontjából. Bp.; 1900. 68. p. Az *Erdélyi Protestáns Lap* 1900. évi 21. számában KECSKEMÉTI ISTVÁN ismertette (193. p.), amire Tóvölgyi ugyancsak a lapban (1900. 23. sz. 214–215. p.) válaszolt.

